

Piotr Skowroński*

Warszawski pałac Radziwiłłów w czasach dwóch sejmów delegacyjnych (1767–1768, 1773–1775)

Radziwiłł Palace in Warsaw during two delegation Sejms (1767–1768, 1773–1775)

Słowa kluczowe: Warszawa, XVIII wiek, pałac Radziwiłłowski (Prezydencki), Karol Stanisław Radziwiłł, sejm repninowski (1767–68), sejm rozbiorowy (1773–1775)

Key words: Warsaw, 18th century, Radziwiłł (Presidential) Palace, Karol Stanisław Radziwiłł, Repnin Sejm (1767–68), partition Sejm (1773–1775)

Losy pałacu Radziwiłłowskiego (dziś Prezydenckiego) w II poł. XVIII wieku stanowią odbicie burzliwych dziejów jego właściciela – księcia Karola Stanisława „Panie Kochanku”, wojewody wileńskiego. Pałac stanowił część masy spadkowej odziedziczonej przez niego po Michale Kazimierzu Radziwiłł (zmarłym 22 maja 1762 r. ojcu Karola Stanisława). Wraz ze zmianą właściciela w pałacu zakończyły się szeroko zakrojone prace budowlane prowadzone przez takich architektów jak Zygmunt Deybel czy Tadeusz Jakimowicz¹. Zaangażowanie polityczne ówczesnego właściciela pałacu wpłynęło natomiast znacząco na dalsze losy budynku. Karol Radziwiłł utracił jego posiadanie w 1764 r., kiedy to na skutek sprzeciwu wobec przejmującej władzę w Rzeczypospolitej konfederacji Czartoryskich i popierającej ich Rosji został pozbawiony urzędów i zmuszony do banicji. Wiemy, że puste przestrzenie pałacu Radziwiłłowskiego w styczniu 1766 r. wynajęto Józefowi Salvadorowi i Janowi Moraniemu dla organizacji reduct w znajdującej się na pierwszym piętrze pałacu sali wielkiej (dzisiejsza sala kolumnowa). Jesienią tego samego roku w pałacu byli kwaterowani niektórzy uczestnicy obrad sejmowych².

Radziwiłł odzyskał majątek w 1767 r., kiedy to po pertraktacjach z dworem petersburskim i po podpisaniu deklaracji całkowitego posłuszeństwa Rosji, uzyskał zgodę na powrót. Ambasador rosyjski Nikołaj Repnin

The fate of the Radziwiłł Palace (nowadays Presidential Palace) in the 2nd half of the 18th century reflected the turbulent history of its owner – Prince Karol Stanisław “Panie Kochanku”, Palatine of Vilnius. The palace was a part of the estate he inherited from Michał Kazimierz Radziwiłł (died May 22, 1762, the father of Karol Stanisław). With the change of the owner the large-scale construction work carried out by such architects as Zygmunt Deybel or Tadeusz Jakimowicz¹ was stopped in the palace. Political involvement of the palace owner significantly influenced the further fate of the building. Karol Radziwiłł lost the property in the year 1764 when, as a result of his opposition to the Czarotorski confederacy who were taking over the power in Poland with the Russian support, he was deprived of his titles and forced into exile. We know that in January 1766 the empty rooms in the Radziwiłł Palace were let to Józef Salvador and Jan Morani in order to organise masked balls in the Great Room (nowadays Column Room) located on the first floor of the palace. In the autumn of the same year some participants of the Sejm sessions were housed in the palace².

Radziwiłł regained his estates in 1767 when, after the negotiations with the court in Petersburg and signing the declaration of absolute obedience to Russia, he was permitted to return. The Russian ambassador, Nicholas Repnin, designated him as the Marshal of the Radom

* Muzeum Łazienki Królewskie, Instytut Historii PAN

* *Łazienki Królewskie Museum, Institute of History PAS*

Cytowanie / Citation: Skowroński P. Radziwiłł Palace in Warsaw during two delegation Sejms (1767–1768, 1773–1775). *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2018;55:67-74

Otrzymano / Received: 17.07.2018 • **Zaakceptowano / Accepted:** 29.07.2018

doi:10.17425/WK55WARSAW

upatrzył go na marszałka konfederacji radomskiej, zorganizowanej przez Rosjanina w celu zwołania sejmu, który ugruntowałby wady ustrojowe Rzeczypospolitej i pogrzebał reformatorskie plany Stanisława Augusta. W czasie sejmu trwającego od 5 października 1767 r. do 5 marca 1768 r. warszawski pałac Radziwiłła stał się jednym z ośrodków władzy. Podczas tego sejmu Rosja wymusiła uchwalenie pełnomocnej delegacji sejmowej do opracowania ustaw, które miały być następnie zatwierdzone na posiedzeniu plenarnym sejmu. W ten sposób ambasador Repnin chciał ułatwić sobie kierowanie pracami sejmu poprzez ograniczenie liczby posłów i senatorów biorących udział w obradach³, wykluczenie z prac Stanisława Augusta oraz przeniesienie prac delegatów poza Zamek Królewski – tradycyjne miejsce obrad sejmu. Sesje delegacji odbywały się naprzemiennie w nieistniejącym dzisiaj pałacu Brühla (ówczesnej siedzibie poselstwa rosyjskiego) oraz w pałacu Prymasowskim na ul. Senatorskiej. Trzecim co do ważności pałacem na politycznej mapie Warszawy stał się wówczas pałac Radziwiłłowski, gdzie mieściła się siedziba rządu konfederackiego⁴. Miejsce wydaje się oczywiste, skoro Karol Stanisław był marszałkiem, a więc *de iure* najważniejszą postacią konfederacji radomskiej. Pałac zamieszkały był w tym czasie także przez żołnierzy rosyjskich, którzy mieli za zadanie zarówno ochraniać, jak i (co ważniejsze) kontrolować Radziwiłła⁵.

Nim zakończył się sejm 1767/1768 (zwany repninowskim), zawiązana została konfederacja barska, z którą Radziwiłł od początku (choć skrycie) sympatyzował. Jego zaangażowanie dość szybko wyszło na światło dzienne i Radziwiłł znów musiał opuścić Warszawę, a następnie kraj. Zgodnie z decyzją Katarzyny II dobra eks-wojewody wileńskiego znów zostały objęte sekwestrem (dowiedział się o tym 11 lutego 1770 r. z listu od swojej macochy)⁶. Nie wiemy jednak, co działo się w warszawskim pałacu Radziwiłła w czasie konfederacji barskiej. Polityka wróciła w mury tego budynku wraz z przeprowadzeniem przez Rosję, Austrię i Prusę I rozbiór Rzeczypospolitej.

Kiedy rozbiór 1772 roku stał się faktem, mocarstwa ościenne zażądały od króla zwołania nadzwyczajnego sejmu, który miał za zadanie zrzeczenie się wszelkich pretensji do ziem zajętych przez zaborców oraz przeprowadzenie reformy ustroju Rzeczypospolitej zgodnie z rosyjskimi planami ograniczenia władzy polskiego króla. W Petersburgu zapadła decyzja o tym, że dla łatwiejszego przeforsowania rosyjskich postulatów sejm ten – podobnie jak sejm repninowski – wyłoni z siebie pełnomocną delegację. Na miejsce jej obrad wyznaczono salę wielką na pierwszym piętrze pałacu Radziwiłłowskiego, który z racji nałożonego nań sekwestru rosyjskiego znajdował się w dyspozycji nowego dyplomaty rosyjskiego w Warszawie – Ottona Magnusa von Stackelberga⁷. Dzięki solidnej dawce łapówek udało mu się przeforsować na sejmie swój projekt pełnomocnej delegacji. Następnym krokiem było urządzenie miejsca obrad.

Confederation organised by the Russian in order to summon the Sejm which would reinforce the flaws of the political system in Poland and ruin the reformatory plans of Stanisław August. During the Sejm which lasted from October 5, 1767 to March 5, 1768, the Radziwiłł Palace in Warsaw became one of the centres of power. During that Sejm Russia enforced passing a plenipotentiary delegation for preparing laws which were then to be approved in the plenary session of the Sejm. In this way ambassador Repnin wanted to facilitate directing the Sejm work by limiting the number of envoys and Senators participating in sessions³, excluding Stanisław August from the work and transferring the delegates' work outside the Royal Castle – the traditional venue for Sejm sessions. Sessions of the delegation were held alternately in the no longer existing Brühl Palace (then the seat of the Russian envoys) and in the Primate Palace in Senatorska Street. The third most important palace on the political map of Warsaw was the then Radziwiłł Palace, which was the seat of the confederation government⁴. The venue seems obvious since Karol Stanisław was the Marshal, so *de iure* the most important personage of the Radom Confederation. At the time, Russian soldiers who were meant to both protect and (more importantly) control Radziwiłł were also stationed at the palace⁵.

Before the 1767/1768 Sejm (also known as Repnin Sejm) concluded, the Bar Confederation had been formed with which Radziwiłł (though secretly) sympathized from the very beginning. His involvement soon came to light and Radziwiłł again had to leave Warsaw, and then the country. In accordance to the decree of Catherine II the Great, the estates of the ex-Palatine of Vilnius yet again were sequestrated (he learnt about it on February 11, 1770, in a letter from his stepmother)⁶. However, we do not know what took place in the Radziwiłł Palace in Warsaw during the Bar Confederation. Politics returned to the building when the rulers of Russia, Austria and Prussia signed the 1st partition of Poland.

When the partition became a reality in 1772, the neighbouring superpowers demanded the king to summon an extraordinary Sejm whose task was to renounce all the lands seized by the partitioners and to carry out a reform of the political system in Poland according to Russian plans to restrict the power of the Polish king. In Petersburg it was decided that, in order to facilitate enforcing Russian demands, this Sejm – like Repnin Sejm – would be represented by a plenipotentiary delegation. Its sessions were to be held in the Great Room on the first floor of the Radziwiłł Palace that, because of the Russian sequestration, was at the disposal of the new Russian diplomat in Warsaw – Otto Magnus von Stackelberg⁷. Owing to considerable bribes, he was able to force through his project of the plenipotentiary delegation in the Sejm. Arranging the suitable venue for the sessions was the next step.

On May 30, 1773, during preparations for the first session of the delegation, the king informed Stackelberg

30 maja 1773 r., podczas przygotowań do pierwszej sesji delegacji, król oznajmił Stackelbergowi, że życzy sobie ustawienia okrągłego stołu, aby uniknąć między obradującymi kłótni o rangę miejsc⁸. Pomysł ten nie został jednak zrealizowany. Powód odejścia od tego zamiaru odnajdujemy w bilecie, który kanclerz wielki koronny Andrzej Młodziejowski wysłał do Stanisława Augusta 31 maja tr.: „Żeby stół był okrągły na delegacji zdawali się wiedeński i petersburski ministrowie, na tym co im WKMć przełożyłeś, przestawać. Ale naszym *ex ordine equestri* to się nie zdawało, powiadając, że już w równym charakterze są posłowie z senatorami i ministrami, za cóż ci mają mieć osobny stół, a osobny stan rycerski. Było tyle gadek o tymże bez konkluzji. Rozjechali się po obiedzie, a ja zmiarkowałem, że pp. cudzoziemcy nie chcą i w tym być przeciwni mówiącym *pro ordine equestri*”⁹. Na podstawie tego zapisu możemy przypuszczać, że projektowany przez Stanisława Augusta duży okrągły stół był pomysłem fizycznie niemożliwym do zorganizowania w pałacu przy Krakowskim Przedmieściu. Być może pojawiła się wówczas koncepcja dwóch okrągłych stołów: jednego dla senatorów i drugiego dla posłów. Z listu Młodziejowskiego wynikałoby jednak, że pomysł ustawienia dwóch stołów spowodował wzburzenie delegatów z izby poselskiej, którzy podczas obrad delegacji uważali się za zrównanych delegatom *ex senatu*.

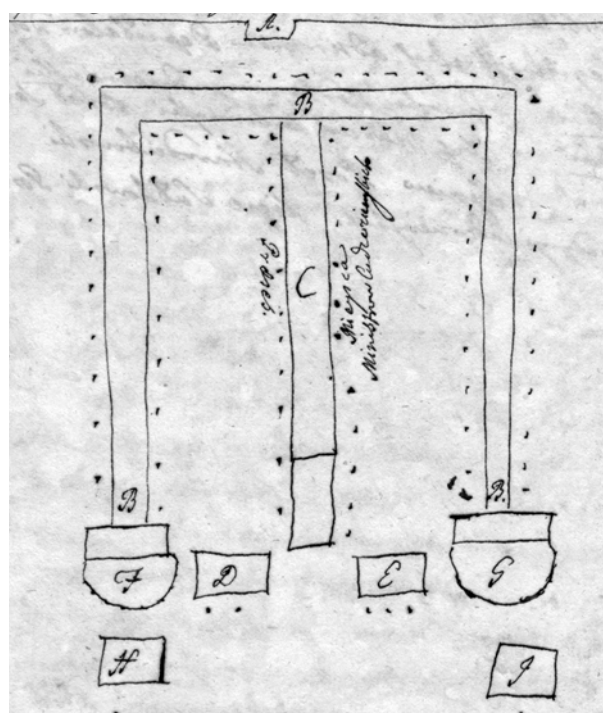
Materiał ikonograficzny oraz opis obrad delegacji wskazuje, przy jakim ustawieniu stołów ostatecznie toczyła prace delegacja sejmku rozbiorowego w latach 1773–1775.

W zbiorze materiałów zbieranych przez kasztelana bełskiego Ewarysta Kuropatnickiego odnajdujemy

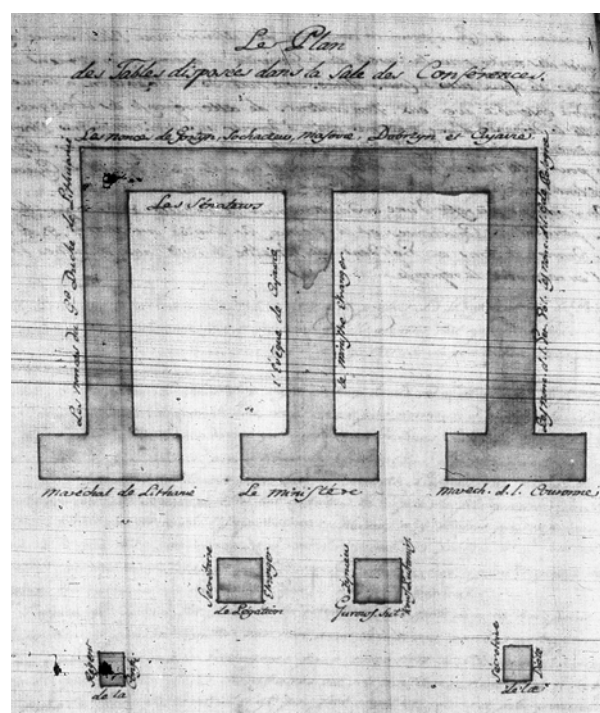
that he wished to have a round table installed in order to avoid the session participants quarrelling about the rank of seats⁸. However, the idea was not implemented in practice. The reason for rejecting it can be found in the note that the Great Chancellor of the Crown, Andrzej Młodziejowski, sent to King Stanisław August on May 31 of that year: “That the table was to be round for the delegation the ministers from Vienna and Petersburg seemed to approve of what YM had told them. But to our *ex ordine equestri* it did not look seemly, [so] they were claiming that members of the Chamber of Envoys were already equal to Senators and Ministers, so why would they need to have a separate table, and yet another for knighthood. There was so much talking about it without any conclusion. They went away after dinner, and I understood that foreign envoys do not wish to oppose those speaking *pro ordine equestri* in this”⁹. On the basis of this note we can surmise that the large round table planned by Stanisław August was an idea physically impossible to arrange in the palace in Krakowskie Przedmieście. Perhaps the concept of two round tables was then suggested: one for Senators and the other for envoys. However, Młodziejowski’s letter would suggest that the idea of arranging two tables met with outrage among the delegates of the Chamber of Envoys who, during the delegation sessions, regarded themselves as equal to the *ex senatu* delegates.

Iconographic materials and descriptions of the delegation sessions indicate the arrangement of tables that was finally used during the work of the delegation of the Partition Sejm in the years 1773–1775.

In the collection of materials accumulated by the castellan of Bełz, Ewaryst Kuropatnicki, we can find

Ryc. 1.
Fig. 1.

Ryc. 2.
Fig. 2.

szkie prezentujący ustawienie stołów dla delegatów (ryc. 1)¹⁰. Załączona do rysunku legenda informuje nas o znaczeniu poszczególnych liter:

- „A. Drzwi od schodów do sali;
- B. Stoły, przy których delegaci posłowie zasiadają;
- C. Stół średni, przy którym senatorowie i ministrowie cudzoziemscy i narodowi zasiadają;
- F. Miejsce i krzesło marszałka konfederacji litewskiej [Michała Hieronima Radziwiłła];
- G. Miejsce i krzesło marszałka konfederacji koronnej [Adama Ponińskiego];
- E. Stół delegatom do konstytucyj [tj. do spisywania ustaw – przyp. mój];
- D. Stół dla sekretarza legacji cudzoziemskich;
- I. Stół sekretarza konfederacji;
- H. Stół regenta konfederackiego.

Czarne kropki wszędzie naokoło stołu i przy małych stołach znaczą stołki *alias* krzeselka. Te wszystkie stoły wielkie i mniejsze su[knem] pąsowym obite.

Pisarze do legislacji *alias ad normam* deputatów do konstytucyj:

- z Wielkiej Polski – [Rafał] Gurowski, podkomorzy gnieźnieński;
- z Małej Polski – książe Marcin Lubomirski, poseł sandomirski;
- z Litwy – Żyniew, poseł starodubowski.

Tłumacz ekspedycyji cudzoziemskich – książe [Antoni] Sułkowski, poseł łomżyński”.

Dodatkowo na rysunku przy środkowym stole (oznaczonym literą C) zaznaczono miejsce, gdzie zasiadał „praeses”, tj. prezes delegacji sejmowej, biskup kujawski Antoni Ostrowski (najwyższy rangą hierarcha kościelny Korony pod nieobecność prymasa Gabriela Podoskiego i biskupa krakowskiego Kajetana Sołtyka). Naprzeciwko prowadzącego obrady delegacji prezesa zasiadali ministrowie dworów cudzoziemskich, tj. Rosji, Prus i Austrii, z którymi negocjowano traktaty rozbiorowe.

Delegacja sejmu rozbiorowego podczas pierwszej kadencji obrad (tzw. pierwsze zagajenie) liczyła 99 osób: 62 posłów i 35 senatorów. Po ratyfikacji traktatów cesyjnych (od drugiego do siódmego zagajenia) liczbę tę powiększono do 105 osób¹¹. Obrady delegacji, w odróżnieniu od obrad sejmowych na Zamku Królewskim, odbywały się bez udziału publiczności (mówiąc językiem osiemnastowiecznych źródeł: *semotis arbitris*). Zatem radziwiłłowska sala wielka musiała pomieścić nieco ponad setkę osób.

Informacje o miejscu zasiadania delegatów z izby poselskiej czerpiemy z drugiego rysunku przedstawiającego stół delegacyjny (ryc. 2). Pochodzi on z archiwum Stanisława Augusta i znajduje się w Zbiorze Popielów w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie¹². Posłowie delegacji z Wielkiego Księstwa Litewskiego zasiadali przy stole, na którego końcu wyznaczone było miejsce dla marszałka konfederacji litewskiej. Przy stole, przy którym zasiadał marszałek konfederacji koronnej, znajdowały się krzesła dla posłów mało- i wielkopolskich. Natomiast przy stole do nich prostopadłym

a sketch presenting the arrangement of tables for the delegates (fig. 1)¹⁰. The legend accompanying the sketch informs us about the significance of individual letters:

- “A. Door from the staircase to the room;
- B. Tables at which delegate members of the Chamber of Envoys are seated;
- C. Middle table where Senators and foreign and national ministers are seated;
- F. Seat and chair of the Marshal of the Lithuanian Confederation [Michał Hieronim Radziwiłł];
- G. Seat and chair of the Marshal of the Crown Confederation [Adam Poniński];
- E. Table of delegates for constitutions [i.e. to write down the laws – author’s note];
- D. Table for the secretary of foreign delegations;
- I. Table of the confederation secretary;
- H. Table of the confederation regent.

Black dots all around the table and by small tables indicate stools *alias* chairs. All the large and small tables [were] upholstered in crimson cloth.

Clerks for legislation *alias ad normam* deputies for constitutions:

- from Greater Poland – [Rafał] Gurowski, Chamberlain of Gniezno;
- from Lesser Poland – Prince Marcin Lubomirski, Envoy for Sandomierz;
- from Lithuania – Żyniew, Envoy for Starodub.

Interpreter for foreign envoys – Prince [Antoni] Sułkowski, Member of Parliament for Łomża”.

Additionally, by the middle table (labelled with letter C) in the sketch a place was marked where the “praeses” was seated, i.e. the president of the Sejm delegation, the Bishop of Kuyavia, Antoni Ostrowski (ranking highest in the church hierarchy of the Crown during the absence of the Primate Gabriel Podoski and the Bishop of Krakow, Kajetan Sołtyk). Opposite the president running the delegation session sat ministers from foreign courts i.e. Russia, Prussia and Austria with whom the partition treaties were negotiated.

During the first session term the delegation of the Partition Sejm numbered 99 people: 62 Envoys and 35 Senators. After ratifying the cession treaties (from the second to the seventh term) the number was increased to 105 people¹¹. Delegation sessions, in contrast to the Sejm sessions in the Royal Castle, were held without the general public participation (using the language of the 18th-century sources: *semotis arbitris*). Therefore, the Great Room in the Radziwiłł Palace had to accommodate slightly over a hundred people.

Information concerning the seats for the delegates of the lower house (Chamber of Envoys) is obtained from the second sketch depicting the delegation table (fig. 2). The drawing comes from the archive of Stanisław August and is kept in the Popiel Collection in the Main Archive of Old Records in Warsaw¹². Delegate of the Chamber of Envoys from the Grand Duchy of Lithuania were seated at the table at the end of which there was a seat reserved for the Marshal of the Lithuanian Confederation. At the table where the Marshal of the

zasiadali posłowie gostyńscy, sochaczewscy, mazowieccy, dobrzyńscy i kujawscy. Senatorowie zasiadający przy środkowym stole nie mieli wyznaczonych dla siebie miejsc, które odpowiadałyby porządkowi zasiadania w izbie senatorskiej podczas obrad sejmku na Zamku Królewskim¹³.

Posiedzenia delegacji w pałacu Radziwiłłowskim rozpoczęły się 2 czerwca 1773. Początki tych prac naznaczone były sporami legislacyjnymi, które miały wpłynąć na formę obrad delegacji. Przywódcy konfederacji sejmowej liczyli na jak najmniejsze skrupowanie obrad jakimikolwiek regulacjami, natomiast posłowie sceptycznie do nich nastawieni upatrywali m.in. w królewskiej instrukcji dla delegatów sposobu na uniknięcie szykujących się nadużyć. Brak jasno określonego regulaminu widoczny był także w formie prowadzenia obrad. Już na drugiej sesji (3 czerwca 1773 r.) biskup Ostrowski w imieniu wszystkich obradujących poprosił marszałka konfederacji sejmowej Adama Ponińskiego, „aby porządek stołów i sala były odmienione, ponieważ w tej tak się tłomią głosy, iż jeden drugiego wcale słyszeć nie może”¹⁴. Wątpliwe jest, aby interwencja Ostrowskiego przyniosła jakikolwiek skutek, z pewnością nie zmieniono miejsca obrad. Ciężko było znaleźć równie dogodne miejsce. Ponadto w drugiej połowie maja (przed rozpoczęciem obrad delegacji) nakładem dyplomaty rosyjskiego został tam przeprowadzony remont, który miał umożliwić prowadzenie prac delegacyjnych¹⁵.

Jak już zostało powiedziane, obrady prowadzone były przez prezesa delegacji, którego miejsce wyznaczone było przy stole pośrodku sali. Przy tym samym stole siadali ministrowie i senatorowie Rzeczypospolitej, a naprzeciw prezesa dyplomaci mocarstw rozbiorowych. Zagraniczni dyplomaci uczestniczyli jedynie w sesjach, na których roztrząsane były sprawy dotyczące ich państw¹⁶. Sekretarze dyplomatów zasiadali przy oddzielnych stolikach oznaczonych na ryc. 1 literą D¹⁷. Językiem obrad był język polski, chociaż pierwsze powitanie zagranicznego dyplomaty, Austriaka Karla Revitzkiego, miało miejsce po łacinie, a negocjacje z dyplomatami były już prowadzone w języku francuskim i na bieżąco tłumaczone przez marszałka konfederackiego Adama Ponińskiego¹⁸.

Drzwi zaznaczone na rysunku literą A mieściły się najprawdopodobniej od strony północnej, wszak od czasu remontu z lat 1755–1762 klatka schodowa została przeniesiona do oficyny pałacu znajdującej się od strony kościoła karmelickiego¹⁹. Przy tych drzwiach wyznaczeni do tego posłowie witali dyplomatów zagranicznych przychodzących na posiedzenia delegacji i przy nich delegaci gromadzili się na znak protestu, gdy uznawali uchybienie niektórych zasad szlacheckiego parlamentaryzmu.

Chociaż delegacja obradowała w sali wielkiej pałacu prawie przez dwa lata²⁰, to jeszcze w czasie trwania jej obrad w pałacu zagościły spektakle teatralne. Przygotowania do restytucji teatru w Warszawie podjęto już podczas trwania pierwszej kadencji delegacji, która

Crown Confederation was seated, there were chairs for Envoys from Lesser and Greater Poland. Envoys from Gostyń, Sochaczew, Mazovia, Dobrzyń and Kuyavia were seated at the table situated perpendicularly to the previous one. Senators sitting at the middle table did not have designated seats that would reflect the sitting order in the Chamber of Senators during the Sejm sessions in the Royal Castle¹³.

The sessions of the delegation in the Radziwiłł Palace commenced on June 2, 1773. The beginnings of the work was characterised by legislative disputes that were to affect the form of the delegation sessions. Leaders of the Sejm confederation counted that the sessions would not really be restricted by any regulations, while the sceptically-minded members of Parliament saw e.g. the King's instruction for the delegates as a way to avoid possible malfeasance. The lack of clearly defined regulations was also visible in the manner in which the sessions were conducted. Already during the second session (June 3, 1773) Bishop Ostrowski, on behalf of all participants, requested the Marshal of the Sejm confederation, Adam Poniński, “to change the table arrangement and the room, since in this one voices are so muted that people cannot hear one another at all”¹⁴. It is doubtful whether Ostrowski's intervention produced any result, certainly the session venue remained unchanged. It would have been difficult to find an equally convenient place. Moreover, in the second half of May (before the delegation sessions commenced) a Russian diplomat financed renovation work in the palace, which was to make it possible to conduct delegation sessions there¹⁵.

As has been mentioned before, sessions were chaired by the president of the delegation who was designated to sit at the table in the centre of the room. Ministers and Senators of Poland were seated at the same table, and diplomats representing the partitioners sat opposite the president. Foreign diplomats participated only in those sessions in which issues concerning their countries were discussed at length¹⁶. Secretaries to the diplomats sat at separate tables labelled D in fig. 1¹⁷. The sessions were conducted in Polish, although the first greetings to the foreign envoy, an Austrian, Karl Revitzki, were offered in Latin, and negotiations with diplomats were conducted in French and simultaneously interpreted by the confederation Marshal, Adam Poniński¹⁸.

The door marked with the letter A in the sketch most probably was on the north side, however since the renovation in the years 1755–1762 the stairwell was moved to the palace annexe situated on the side of the Carmelite church¹⁹. At the door appointed deputies greeted foreign diplomats arriving at the session of the delegation, and there delegates congregated in protest when they believed the proceedings to have deviated from some rules of the noble parliamentary tradition.

Although the delegation met in the great room of the palace for two years²⁰, even during its sessions the palace became a venue for theatrical performances. Preparations for the restitution of the theatre in Warsaw began already during the first term of the delegation which, on June 12,

12 czerwca 1773 r. zawiesiła swoje obrady do 3 lipca pod pretekstem konieczności wyjazdu posłów do swoich domów na kontrakty świętojańskie²¹. 26 i 30 czerwca odbyły się dwie nieoficjalne sesje delegacji, podczas których starano się uzyskać zgodę na sprowadzenie trupy komediantów na karnawał 1774 roku²². W owym czasie rozgorzał spór między Ponińskim a sprzeciwiającym się zabawom publicznym marszałkiem wielkim koronnym Stanisławem Lubomirskim, którego wspierała część delegatów uznających niegodziwość rozrywek publicznych w ówczesnej sytuacji Rzeczypospolitej. Teatr ponownie zagościł w pałacu Radziwiłłowskim na przełomie kwietnia i maja 1774 r. Spektakle odbywały się więc na zmianę z obradami delegacji sejmowej. Dzięki pieniądзом Franciszka Ryksa w sali wielkiej został urządzony teatr nakładem ponad 5000 dukatów²³. Jak pisze Barbara Król-Kaczorowska, „w dużej sali I piętra znajdowały się łoża parterowe, pierwszego i drugiego piętra, parter, galeria i paradyz; w sumie ok. 500 miejsc. Współcześni określali teatr jako *duży*. Ponadto znajdowały się przy teatrze sale readowe i klub szlachecki”²⁴. Rozrywki i spektakle urządzone w Warszawie czasów sejmu rozbiorowego spotykały się jednak nierzadko z potępieniem współczesnych²⁵.

Mając na względzie wszystkie te wydarzenia, pozostaje jeszcze wyjaśnić sytuację własnościową pałacu. Pomimo nałożenia nań sekwestru wojskowego w czasie konfederacji barskiej, pozostawał on *de iure* własnością Radziwiłła. Na skutek gróźb konfiskaty majątku wobec konfederatów barskich, które nasiliły się wraz z porażką konfederacji i przeprowadzeniem I rozbioru, Radziwiłł zdecydował się zabezpieczyć swój majątek. 17 kwietnia 1773 r. fikcyjnie przekazał swoje dobra małoletniemu bratu Hieronimowi, a opiekę nad nim w sprawach majątkowych powierzył Mikołajowi Radziwiłłowi. Ten ostatni podpisał z kolei zobowiązanie, że we wszystkich kwestiach dotyczących majątku będzie się stosował do zaleceń Karola Stanisława i na jego żądanie odda mu prawa opiekuńcze. Akt ten został potwierdzony przez konfederację Adama Ponińskiego 5 stycznia 1774 r., co spowodowało zdjęcie rosyjskiego sekwestru²⁶.

Karol Radziwiłł zakończył okres emigracji, na której przebywał od czasów konfederacji barskiej, w roku 1778 i w maju tr. przyjechał do Warszawy. Nie zamieszkał jednak w swoim pałacu²⁷. Chociaż kontrakt na najem pałacu do celów teatralnych wygasł 1 marca tegoż roku, Radziwiłł zezwolił na jego przedłużenie do 1 września²⁸. Radziwiłł zapewne chciał powrócić do swojego pałacu na czas sejmu, który miał się odbyć jesienią tego roku. Wypędzenie grupy teatralnej z pałacu Radziwiłłowskiego wymogło wybudowanie nowego teatru na pl. Krasieńskich (spektakle dawane tam były w latach 1779–1833; budynek dziś nie istnieje).

Już do śmierci Karola Radziwiłła (22 XI 1790 r.) pałac przy Krakowskim Przedmieściu nie był świadkiem ważkich wydarzeń politycznych, chociaż często odbywały się tam organizowane przez właściciela reduty i suto zakrapiane uczyty. Nim upadła Rzeczpospolita, pałac jeszcze tylko jeden raz był świadkiem

1773, suspended its sessions until July 3 on the pretext that the deputies had to leave for their houses for St. John's contracts²¹. On June 26 and 30, two unofficial sessions of the delegation were held, during which it was attempted to reach an agreement concerning inviting a troupe of players for the 1774 carnival²². At that time a heated argument erupted between Poniński, and Stanisław Lubomirski, the Great Marshal of the Crown, who opposed public entertainment and who was supported by some delegates considering public entertainment deplorable in view of the political situation in Poland. The theatre returned to the Radziwiłł Palace again at the turn of April and May 1774. Thus performances alternated with the sessions of the Sejm delegation. Thanks to the money spent by Franciszek Ryx the theatre was set up in the great room at the cost of over 5000 ducats²³. According to Barbara Król-Kaczorowska: “the great hall on the 1st floor contained ground-floor, first-floor and second-floor boxes, stalls, the gallery and the gods, altogether app. 500 seats. Contemporaries described the theatre as *large*. Moreover, at the theatre there were rooms for masked balls and a noblemen's club”²⁴. Entertainment and performances organised in Warsaw during the Partition Sejm frequently met with widespread condemnation²⁵.

Considering all those events, what remains to be explained is the ownership situation of the palace. Even though it was under military sequestration since the Bar Confederation, *de iure* it remained the property of Radziwiłł. Because members of the Bar Confederation were threatened with confiscation of estates, which intensified after the defeat of the Confederation and the 1st partition of Poland, Radziwiłł decided to secure his wealth. On April 17, 1773, he fictitiously transferred his assets to his minor brother, Hieronim, whose guardianship in financial matters was entrusted to Mikołaj Radziwiłł. In turn, the latter signed a deed stating that in all matters concerning the estates he would abide by the decisions of Karol Stanisław, and would return the guardianship rights at his request. The deed was confirmed by Adam Poniński's confederation on January 5, 1774, which resulted in the removal of the Russian sequestration²⁶.

Karol Radziwiłł who remained in exile since the time of the Bar Confederation, ended his exile in 1778 and in May of the same year returned to Warsaw. However, he did not stay in his palace²⁷. Although the lease letting out the palace for theatrical purposes terminated on March 1 of that year, Radziwiłł agreed to have it prolonged until September 1st²⁸. Radziwiłł must have wanted to return to his palace for the Sejm which was to be held in the autumn of that year. Expelling the theatre company from the Radziwiłł Palace resulted in a new theatre being erected in the Krasieńskich Square (plays were performed there in the years 1779–1833; today the building no longer exists).

Till the death of Karol Radziwiłł (November 22, 1790) the palace in Krakowskie Przedmieście witnessed no more vital political events, though masked balls and bibulous feasts organised by the owner were often held here. Before the fall of the Polish-Lithuanian Commonwealth, only once more did the palace witness significant

istotnych wydarzeń polityki krajowej – tutaj w nocy z 2 na 3 maja część posłów Sejmu Wielkiego zobowiązała się popierać projekt Ustawy Rządowej, a następnie obradowało tu Zgromadzenie Przyjaciół Konstytucji Rządowej 3 Maja.

events in the national politics – it was here in the night of 2 and 3 of May that some of the envoys for the Great Sejm swore to support the project of the Government Act, and then a session of the Supporters of the Government Constitution of 3 May took place here.

¹ W 1764 r. Jakimowicz stwierdził: „wiadomo każdemu, że jak lat trzy fabryki nie masz”, cyt. za: Z. Bania, T.S. Jaroszewski, *Pałac Rady Ministrów*, Warszawa 1980, s. 57.

² Ibidem, s. 58.

³ W obradach delegacji 1767/68 brało udział 71 parlamentarzystów; A. Kraushar, *Księżę Repnin i Polska w pierwszym czteroleciu panowania Stanisława Augusta 1764–1768*, t. II, Warszawa 1900, s. 122.

⁴ Ibidem, s. 105 i 122.

⁵ Brytyjski dyplomata James Harris-Malmesbury tak relacjonował wydarzenia tego czasu: „[Radziwiłł] is about thirty-five years old, goes always dressed in the old Polish habit, and is so great a sot, that Prince Repnin quartered a colonel and sixty men in his hotel, to prevent him from drinking during the time he held such considerable posts. I saw him myself the very day after the Diet was dissolved, and the soldiers retired from his palace, come quite drunk into Repnin’s, and bluster that now he had a right so to do. [...] He gave a masquerade on the Empress of Russia’s birthday to near three thousand masks, and they calculated, that besides other wines, there was drunk a thousand bottles of champagne. [...] The Prince every day keeps an open house to so many people, that his five-and twenty cooks could scarce supply them”. J. Harris-Malmesbury, *Diaries and correspondence*, t. 1, ed. J.H. Harris, London 1844, s. 25–26. Ten długi cytat nie tylko daje wyobrażenie o osobie księcia Radziwiłła, ale także o codziennym funkcjonowaniu jego pałacu przy Krakowskim Przedmieściu.

⁶ J. Michalski, *Radziwiłł Karol Stanisław*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 30, Wrocław-Warszawa-Kraków 1987, s. 254–255.

⁷ D. Dukwicz, *Rosja wobec sejmu rozbiorowego warszawskiego (1772–1775)*, Warszawa 2016, s. 194. Doniesienia dyplomatów francuskich w Warszawie, do których należy podchodzić z ograniczonym zaufaniem, informują, że wybór tego pałacu na miejsce obrad delegacji był pomysłem Stanisława Augusta, P. Ugniewski, *Media i dyplomacja. „Gazette de France” o sejmie rozbiorowym 1773–1775*, Warszawa 2006, s. 73.

⁸ „Dispositions pour la table de la déléation: le roi demande quelle soit ronde ou ovale pour éviter les disputes de rang. Stackelberg y consent”; cyt. za: *Entretiens du roi Stanislas-Auguste avec Otto Magnus von Stackelberg (1773–1775)*, oprac. D. Dukwicz, E. Zielińska, Warszawa 2017, s. 44.

⁹ A. Młodziejowski do Stanisława Augusta, 31 V 1773 r., Biblioteka Czartoryskich, sygn. 799, s. 123.

¹⁰ „Delineacja stołów, przy których delegaci na sali w pałacu Radziwiłłowskim zasiadają, jak są tu stoły ustawione”, Biblioteka Ossolińskich, sygn. 573 s. 306–307.

¹¹ D. Dukwicz, *Rosja wobec sejmu...*, s. 192–193.

¹² Dwa niemal identyczne rysunki znajdują się w Zbiorze Popielów, sygn. 312, k. 4v. i 193, jako załączniki do rękopiśmiennych

kopiśmiennych diariuszy obrad delegacji. Za zwrócenie uwagi na to źródło oraz konsultacje nad tekstem serdecznie dziękuję p. Dorocie Dukwicz.

¹³ W rękopiśmiennym diariuszu obrad delegacji zapisano, że „z senatu delegowani u średniego zasiedli stołu bez uważania porządku”; Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Zbiór Popielów, sygn. 312, k. 193.

¹⁴ *Protokół albo opisanie zaszczytów czynności na delegacji od Stanów Rzeczypospolitej*, zagajenie 1, Warszawa 1775, s. 15.

¹⁵ O wydatkach na remont sali obrad w Pałacu Radziwiłłowskim donosi Stackelberg kierującemu rosyjską dyplomacją Nikicie Paninowi w raporcie z 22 maja 1773 r., D. Dukwicz, *Rosja...*, s. 194.

¹⁶ Rzadko kiedy posłowie rosyjski, pruski i austriacki pojawiali się jednocześnie. Chociaż wtedy także naprzeciwko bpa Ostrowskiego zasiadał tylko ten z nich, którego sprawy były roztrząsane przede wszystkim: „W tym przyszedł jw. Stackelberg minister rosyjski i usiadł w trzecim od prezydującego miejscu. Po nim jw. Rewitzki minister cesarski i zasiadł trzecie także miejsce po lewej ręce od prezesa. Na ostatek jw. Benoit minister pruski, który wziął miejsce naprzeciwko.”, *Protokół...*, s. 58–59.

¹⁷ Potwierdza to *Protokół* (s. 59): „Sekretarze zaś tychże ichmciów panów ministrów usiedli przy osobnych stolikach”.

¹⁸ Tamże, s. 12–15; oczywiście ciężko uwierzyć, żeby Poniński bez wsparcia tłumaczył całonocne obrady delegacji, jednak to jemu prezes delegacji powierzył to zadanie.

¹⁹ Z. Bania, T.S. Jaroszewski, *Pałac Rady Ministrów*, s. 55.

²⁰ Sesje delegacji odbywały się: 2 VI–18 IX 1773, 2 X 1773–21 I 1774, 31 I–5 V 1774, 16 V–30 IX 1774, 4 X–14 XI 1774, 21 XI 1774–28 II 1775, 6 III–19 III 1775; W. Konopczyński, *Chronologia sejmów polskich 1493–1793*, Kraków 1948, s. 167.

²¹ D. Dukwicz, *Rosja...*, s. 194–195.

²² Sprawę restytucji teatru dokładnie omawia Jerzy Jackl, *Król czy Stackelberg? W sprawie restytucji Teatru Narodowego w 1774 r.*, „Pamiętnik Teatralny” 18 (1969), z. 1–2, s. 65–109.

²³ K. Wierzbicka, *Życie teatralne w Warszawie za Stanisława Augusta*, Warszawa 1949, s. 39. Ze względu na inaugurację spektakli w pałacu Radziwiłłowskim rozważano przeniesienie obrad delegacji do pałacu Rzeczypospolitej (Kraasińskich), spotkało się to jednak z oporem części delegatów. Lubomirski stwierdził, „że by nie było przyzwyczajenia delegacji, chyba pośmiewiskiem narodu umykać się dla komedii”; J. Jackl, *Król czy Stackelberg?*, s. 72.

²⁴ B. Król-Kaczorowska, *Teatr dawnej Polski. Budynki, dekoracje, kostiumy*, Warszawa 1991, s. 76. O Klubie Szlacheckim w tymże pałacu por. J. Kowecki, *Klub Szlachecki w Warszawie stanisławowskiej*, „Wiek Oświecenia” 9 (1993), s. 197–204.

²⁵ Por. m.in., J. Jackl, *Król czy Stackelberg?*, passim; J. Michalski,

„Warszawa”, czyli o antystoletcznych nastrojach w czasach Stanisława Augusta, w: tegoż, *Studia historyczne z XVIII i XIX wieku*, t. II, red. W. Kriegseisen, Z. Zielińska, Warszawa 2007, s. 49–50.

²⁶ J. Michalski, *Radziwiłł Karol Stanisław*, s. 256; tenże, *Wokół powrotu Karola Radziwiłła z emigracji barskiej*, „Kwartalnik Historyczny” 106 (1999), z. 4, s. 22–23. J. Jackl na podstawie doniesień „*Courier du Bas-Rhin*” stwierdza, że wojsko rosyjskie musiało opuścić pałac przed 26 stycznia 1774 r.; *Król czy Stackelberg?*, s. 104.

²⁷ Gazetka pisana z Warszawy do chorążego nadwornego koronnego Adama Józefa Mniszka informuje 23 kwietnia 1778 r., że Radziwiłł kiedy przyjedzie do Warszawy ma

zamieszkać „w pałacu jo. krakowskiego”; Biblioteka Jagiellońska, sygn. 6799. Najprawdopodobniej mowa o pałacu biskupów krakowskich na ul. Miodowej.

²⁸ Ten sam korespondent Adama Mniszka 14 maja 1778 r. informował, że: „książę wojewoda wileński [K. Radziwiłł] w przeszły wtorek tutejszą pożegnał stolicę. Na sejm powróci. Pałacu na komedyje do septembra na proźby jp. Sztakielberg pozwolił”; Bibl. Jag., sygn. 6799. Jednak 1 września aktorzy odmówili opuszczenia budynku. Następnego dnia żołnierze Radziwiłła przypuścili szturm na pałac, wyganiając aktorów i demolując majątek swojego pryncypała; Z. Bania, T.S. Jarowszewski, *Pałac Rady Ministrów*, s. 65.

Streszczenie

Artykuł omawia mniej znane epizody z dziejów warszawskiego pałacu Radziwiłłów przy Krakowskim Przedmieściu w II poł. XVIII wieku. Emigracja właściciela pałacu – Karola Stanisława Radziwiłła oraz nakładanie na jego dobra rosyjskich sekwestrów wojskowych spowodowały, że w pustym pałacu zagościł teatr (rzecz dość dobrze opisana w literaturze przedmiotu) oraz polityka. W pałacu obradował rząd konfederacki podczas sejmu 1767–68 (podczas którego Radziwiłł zamieszkał w swoim pałacu) oraz delegacja sejmowa z lat 1773–1775. Duża część artykułu poświęcona jest warunkom i trybowi prac tej delegacji.

Abstract

The article describes the less known episodes from the history of the Radziwiłł Palace in Krakowskie Przedmieście in Warsaw during the 2nd half of the 18th century. The emigration of the palace owner – Karol Stanisław Radziwiłł – and Russian military sequestration put on his estates were the reason that the empty palace became a venue for the theatre (the issue fairly well described in the literature of the subject) and politics. The palace hosted the sessions of the confederate government during the Sejm in 1767–68 (when Radziwiłł also resided in his palace) and the Sejm delegation in the years 1773–1775. A large section of the article is devoted to the conditions and mode of work of that delegation.